

28

ยาปฏิชีวนะ

มีคุณและโทษหากใช้ไม่ถูกวิธี

“ การใช้ยาปฏิชีวนะนั้นผู้ป่วย
จำเป็นต้องได้รับการวินิจฉัยเสีย
ก่อนว่ามีการติดเชื้อแบคทีเรีย การใช้
ยาปฏิชีวนะจึงจะได้ประโยชน์และ
คุ้มค่า ”

รองศาสตราจารย์แพทย์หญิงพรณทิพย์ ฉายากุล
ภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110

ยาปฏิชีวนะคืออะไร?

ตอบ ยาปฏิชีวนะในความหมายทั่วไปคือ ยาที่สามารถฆ่าหรือยับยั้งเชื้อแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดการติดเชื้อในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ เชื้อโรคที่ก่อให้เกิดการติดเชื้อได้นั้นมีหลายจำพวก ที่สำคัญคือ ไวรัส แบคทีเรีย เชื้อรา โปรโตซัว หนองพยาธิ ในการใช้ยาปฏิชีวนะนั้นผู้ป่วยจำเป็นต้องได้รับการวินิจฉัยเสียก่อนว่ามีการติดเชื้อแบคทีเรีย การใช้ยาปฏิชีวนะจึงจะได้ประโยชน์และคุ้มค่า

เมื่อผู้ป่วยมีไข้ จำเป็นต้องได้รับยาปฏิชีวนะทุกครั้งหรือไม่?

ตอบ การมีไข้ไม่ได้เกิดจากการติดเชื้อเสมอไป ตัวอย่างของสาเหตุของไข้ที่ไม่ใช่การติดเชื้อ ได้แก่ ผู้ป่วยหลังผ่าตัดใน 24 ชั่วโมงแรก, ผู้ป่วยข้ออักเสบจากโรคเกาต์, ผู้ป่วยไฟไหม้น้ำร้อนลวก, ผู้ป่วยตับอ่อนอักเสบ เป็นต้น ส่วนการติดเชื้อที่พบบ่อยที่สุดก็คือ การติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนบน (upper respiratory tract infection, URI, เช่น โรคหวัด, คออักเสบ) ซึ่งเกือบทั้งหมดเกิดจากเชื้อไวรัส ดังนั้น การรักษาด้วยยาปฏิชีวนะ ไม่มีประโยชน์ในกรณีนี้

ข้อดีของยาปฏิชีวนะมีอะไรบ้าง?

ตอบ ยาปฏิชีวนะเป็นยาที่มีคุณประโยชน์อย่างมาก และสามารถช่วยชีวิตผู้ป่วยที่มีการติดเชื้อรุนแรงถึงแก่ชีวิตได้ เนื่องจากเชื้อแบคทีเรียมีอยู่หลายชนิด และก่อให้เกิดการติดเชื้อในระบบต่างๆ ของร่างกายที่แตกต่างกัน ยาปฏิชีวนะก็มีอยู่มากมายหลายชนิด ตั้งแต่มีฤทธิ์ค่อนข้างจำกัดสำหรับเชื้อบางชนิด จนกระทั่งมีฤทธิ์กว้างขวางครอบคลุมเชื้อได้มากมาย ยารุ่นใหม่ๆ ที่มีฤทธิ์กว้างขวางเหมาะสำหรับการรักษาโรคติดเชื้อที่เกิดจากเชื้อดื้อยาในโรงพยาบาลจะมีราคาแพงมาก ถ้าใช้ไม่ถูกต้องก็จะก่อให้เกิดเชื้อดื้อยาต่อยานั้นมากขึ้นไปอีก จึงจำเป็นต้องจำกัดการใช้โดยเลือกใช้เฉพาะในรายที่จำเป็นต้องใช้จริงๆ ดังนั้นผู้ที่ใช้ยาปฏิชีวนะจึงจำเป็นต้องมีความรู้ด้านนี้ เพื่อเลือกใช้ยาปฏิชีวนะให้เหมาะสมกับผู้ป่วย เหมาะสมกับเชื้อก่อโรคและตำแหน่งของการติดเชื้อ และความคุ้มค่าของค่าใช้จ่ายกับประโยชน์ที่จะได้รับ

4. ข้อเสียของการใช้ยาปฏิชีวนะมีอะไรบ้าง?

ตอบ ข้อเสียที่สำคัญของยาปฏิชีวนะมีดังนี้

ก. ผลข้างเคียงของยาปฏิชีวนะ ยาปฏิชีวนะทุกตัวล้วนมีข้อเสียทั้งสิ้น ตั้งแต่เป็นน้อยๆ จนถึงทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิตได้ ผลข้างเคียงของยาเกินที่พบบ่อยคือ คลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง ท้องเสีย มีนงง นอนไม่หลับ อาการแพ้ยาที่พบบ่อยคือ เป็นผื่นคันที่ผิวหนัง เป็นลมพิษ ภาวะแพ้ยาที่รุนแรงถึงตายได้คือ *anaphylaxis* จากยาในกลุ่ม penicillin และ cephalosporin อาการของผู้ป่วยที่มีเกิดภาวะ *anaphylaxis* คือ ความดันโลหิตต่ำจนถึงช็อก หลอดลมหดเกร็งเหมือนเป็นหืด มีลมพิษขึ้น ภาวะนี้พบได้ 1 คนจาก 40,000 คนที่ใช้ยานี้

ข. การใช้ยาปฏิชีวนะมากเกินไปจนความจำเป็น และใช้ไม่ถูกต้องก่อให้เกิดมีเชื้อแบคทีเรียที่ดื้อยาเพิ่มขึ้น ในโรงพยาบาลมีการใช้ยาปฏิชีวนะมาก ดังนั้นเชื้อก่อโรคในโรงพยาบาลจึงเป็นเชื้อที่ดื้อยาหลายตัว ทำให้ต้องใช้ยาที่มีฤทธิ์กว้างครอบคลุมเชื้อดื้อยาได้ ซึ่งยาเหล่านี้ล้วนมีราคาแพงทั้งสิ้น ส่วนการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างแพร่หลายในผู้ป่วยที่มีการติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนบนซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นเชื้อไวรัสก็เช่นกัน ก่อให้เกิดปัญหาการดื้อยาของเชื้อแบคทีเรียที่อาศัยอยู่ในทางเดินหายใจส่วนบนเพิ่มขึ้น ในปัจจุบันเชื้อ *Streptococcus pneumoniae* ซึ่งพบเป็นเชื้อประจำถิ่นในคอของคนทั่วไปร้อยละ 60 ได้ปรับตัวจากเดิมซึ่งไวต่อยา penicillin อย่างมาก จนกลายเป็นดื้อยา penicillin ถึงร้อยละ 62 เชื้อนี้ก่อให้เกิดโรคปอดอักเสบและเยื่อหุ้มสมองอักเสบ แต่เดิมเคยรักษาการติดเชื้อดังกล่าวได้ผลดีด้วย penicillin (ซึ่งเป็นยาที่มีราคาถูกและจัดว่ามีผลข้างเคียงน้อย) ในปัจจุบันต้องเปลี่ยนเป็นมาใช้ยาปฏิชีวนะที่มีราคาแพงมาก และมีพิษมากขึ้นอีกด้วย ทำให้มีปัญหาในการรักษาอย่างมาก

ค. ค่าใช้จ่ายในการรักษาสูงขึ้น ผู้ป่วยต้องจ่ายค่ายาปฏิชีวนะซึ่งอาจไม่มีความจำเป็นเลย ในภาพรวมประเทศชาติต้องสูญเสียเงินเป็นจำนวนมหาศาลสำหรับการซื้อยาปฏิชีวนะจากต่างประเทศ การปฏิบัติตามนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคนั้น การเลือกใช้ยาปฏิชีวนะเฉพาะรายที่จำเป็นเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้ป่วยที่มีการติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนบนซึ่งเป็นโรคติดเชื้อที่พบบ่อยที่สุด จะช่วยลดค่าใช้จ่ายในการรักษาได้อย่างมากมาย

เมื่อมีอาการเจ็บคอ ผู้ป่วยจำเป็นต้องได้รับยาปฏิชีวนะหรือไม่?

ตอบ อาการเจ็บคอ และทอนซิลอักเสบพบได้บ่อยมากในประชากรทั่วไป สาเหตุที่สำคัญและพบบ่อยที่สุดของภาวะนี้คือ *ไวรัส* ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ยาปฏิชีวนะ การติดเชื้อแบคทีเรียที่สำคัญคือ *Streptococcus pyogenes* ซึ่งต้องการการรักษาด้วยยาปฏิชีวนะนั้น ก่อให้การติดเชื้อของทางเดินหายใจส่วนบน เพียงร้อยละ 15 ในผู้ใหญ่ และร้อยละ 30 ในเด็ก ผู้ป่วยที่มีคออักเสบจากเชื้อแบคทีเรียดังกล่าวมีอาการที่สำคัญคือ มีไข้สูง เจ็บคอมาก คอแดงจัด ทอนซิลโตและแดงร่วมกับมีหนองที่ทอนซิลและคอ มีต่อมน้ำเหลืองที่คอโตและเจ็บ ผู้ป่วยไม่มีน้ำมูก ไม่มีไอ ไม่มีเสียงแหบ จุดประสงคของการใช้ยาปฏิชีวนะสำหรับผู้ป่วยในกลุ่มนี้คือป้องกันการเกิดไข้รูมาติก ซึ่งพบว่าในผู้ป่วยที่มีคออักเสบจากเชื้อนี้เกิดไข้รูมาติคตามมาร้อยละ 0.3 (ร้อยละคนที่มีคออักเสบจากเชื้อ *Streptococcus pyogenes* มี 3 รายเป็นไข้รูมาติค) ส่วนผู้ป่วยที่เคยเป็นไข้รูมาติค มีโอกาสเป็นไข้รูมาติคซ้ำได้ถึงร้อยละ 3 ซึ่งสูงกว่าคนปกติ ยาที่สมาคมโรคติดเชื้อแห่งสหรัฐอเมริกาแนะนำให้ใช้รักษาคออักเสบจากเชื้อ *Streptococcus* คือ *penicillin* ซึ่งมีราคาถูกและก่อให้เกิดเชื้อดื้อยาได้น้อยมาก โดยผู้ป่วยต้องกินยานาน 10 วัน ยาปฏิชีวนะรุ่นใหม่ ๆ ซึ่งมีฤทธิ์ครอบคลุมเชื้อกว้างและมีราคาแพงไม่ได้มีประสิทธิภาพดีกว่า *penicillin V* (pen V) แต่มีผลเสียในการก่อให้เกิดเชื้อดื้อยาที่เป็นปัญหามากกว่า pen V

ยาปฏิชีวนะมีคุณอนันต์ และขณะเดียวกันก็สามารถก่อให้เกิดโทษมหันต์ได้ หากใช้ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม ดังนั้น การใช้ยาปฏิชีวนะจึงสมควรต้องอยู่ในดุลพินิจของแพทย์เท่านั้นที่จะใช้ยาปฏิชีวนะในกรณีที่จำเป็นจริงๆ การปฏิบัติอย่างถูกต้องเช่นนี้จะทำให้ชะลอการเกิดเชื้อดื้อยา ทำให้เราสามารถรักษาคุณค่าของยาปฏิชีวนะที่เรามิใช้อยู่ให้มีประโยชน์ไปได้นานแสนนาน